

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ

BASIC FEATURES OF LINGUISTIC TEMPORALITY

Плегуца А.А.,

orcid.org/0000-0001-6744-2709*асистент кафедри іноземних мов для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

У статті розглянуто питання значення маркерів дискурсу, а також проаналізовано важливість дослідження часових маркерів на сучасному етапі розвитку лінгвістики. Інтерес до предмета дослідження зумовлений неоднозначністю мовного явища та необхідністю виявлення загальних характеристик лінгвістичної темпоральності, оскільки багато дослідників розглядають час не як цілісну систему, а як окремі лексичні, морфологічні або синтаксичні показники. Лінгвістичний час можна визначити як сукупність способів вираження філософських і фізичних аспектів категорії засобами мови. Темпоральність включає лексичний, граматичний і контекстуальний час, становлячи поєднання способів вираження сутності фізичних і філософських аспектів категорії за допомогою лексичних, граматичних і контекстуальних ресурсів відповідно. Темпоральність розглядається в когнітивній лінгвістиці (Ботне і Кершнер, 2008), обчислювальній лінгвістиці (Стідман, 2012), порівняльній лінгвістиці (Хайрутдінова, 2006; Магомедова, 2008) та дискурсі. Деякі дослідники цікавляться структурою часу (Еванс, 2005), синтаксисом напруженості (Джорджф, 2008), дейксисом (Левінсон, 2004), інтерпретацією часу (Сміт, 2007), кодуючою темпоральністю (Ючеллі, 2009), діахронічним дослідженням часу (Жолобов, 2014) тощо. Категорія часу є морфологічною та синтаксичною за своєю природою й не завжди збігається з логіко-семантичною категорією часу згідно з контекстом. Категорія темпоральності включає як граматичні, так і лексичні засоби вираження часових відносин, тому вона набагато ширша, ніж категорія часу, і виражається в граматичній точці відліку, яка міститься в словесних часових формах і синтаксичних конструкціях із часовим значенням. Виявлені властивості лінгвістичної темпоральності (упорядкованість часу, одночасність/різниця в часі, одновимірність/багатовимірність, тривалість) можуть слугувати основою для подальших досліджень як у лексичній, так і в граматичній площинах. Також розглянута різниця між художнім часом і граматичним часом, що ставить науковцям нові завдання для аналізу часових маркерів англійської мови.

Ключові слова: дискурс, маркер, темпоральність, дейксис, багатовимірність.

The given article is devoted to the investigation of discourse markers and it also analyzes the importance of the study of linguistic markers at the present stage of linguistics development. The interest in the subject of research is due to the ambiguity of the linguistic phenomenon and the need to identify the general characteristics of linguistic temporality, since many researchers consider time not as a coherent system, but as separate lexical, morphological or syntactic indicators. Linguistic temporality can be defined as a set of ways of expressing the philosophical and physical aspects of a category by the means of language. Temporality involves lexical, grammatical, and contextual time, presenting a combination of ways of expressing the essence of the physical and philosophical aspects of a category through lexical, grammatical, and contextual resources. Temporality is viewed in cognitive linguistics (Botne and Kershner, 2008), computational linguistics (Steedman, 2012), comparative linguistics (Khairutdinova, 2006; Magomedova, 2008), and discourse. Some researchers are interested in the structure of time (Evans, 2005), the syntax of tense (Giorgi, 2008), deixis (Levinson, 2004), the interpretation of tense (Smith, 2007), encoding temporality (Uccelli, 2009), the diachronic study of tenses (Zholobov, 2014) etc. The time category is morphological and syntactic in nature and does not always coincide with the logical-semantic temporality category according to context and expression. The category of temporality includes both grammatical and lexical means of expressing temporal relations, so it is much broader than the category of tense and is expressed in the grammatical reference point which is contained in verbal tense forms and syntactic constructions with temporal meaning. The revealed properties of linguistic temporality (tense sequence, simultaneity/difference in time, one-dimensionality/multi-dimensionality, duration) can serve as a basis for further studies both in lexical and grammatical terms. Also, the difference between artistic time and grammatical time is considered, which put scientists new tasks for analyzing temporality markers of English language.

Key words: discourse, marker, temporality, deixis, multi-dimensionality.

Постановка проблеми. Маркери дискурсу є важливим засобом, які відображають певний вид співвідношення когерентності між суміжними проміжками в тексті. Дослідження генерування дискурс-маркерів в основному стосуються причинних маркерів, хоча останніми десятиліттями науковці все більше приділяють увагу вивченню часові маркерів. Частково це пов'язано з тим, що лінгвіст «занурений» у мовні часові

рамки. Проблема узгодження часів – це актуальне питання, що цікавить науковців, які досліджують граматики різних мов. Лінгвісти вивчають проблеми часових відмінностей і подібності форми, прислівникових модифікаторів споріднених і неспоріднених мов, специфічних способів відображення й вираження астрономічного часу різними мовами. Це дає всі підстави визнати існування фізичного аспекту часу, у межах якого спо-

стерігаються питання об'єктивності часу, його спрямованості, характеру, співвідношення часу й руху, часу та існування, часу й матерії тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Комплексний аналіз лінгвістичного часу привів до ідентифікації часу як складної смислової категорії, «що відображає сприйняття й розуміння часу певних подій і їх елементів залежно від моменту промови» [1, с. 47].

Основними властивостями лінгвістичної темпоральності є аналіз взаємозв'язку між різними аспектами часу, який дає змогу розібратися з різноманітними лінгвістичними питаннями часовості, використовуючи знання з галузей, що досліджували питання часу. Одне з важливих питань – питання співвідношення об'єктивного та граматичного часу. Традиційний погляд на співвідношення граматичної категорії часу й об'єктивного часу полягає в тому, що мовець визначає тимчасове ставлення мови до моменту мовлення. Усі дії, факти, що відбуваються до моменту виступу, виражаються граматичним минулим часом; усе, що збігається з мовленням у широкому чи вузькому значенні, належить до граматичного теперішнього часу; усе, що відбувається після моменту мовлення, виражається майбутнім часом. Варто зазначити, що суб'єктивність лінгвістичного моменту полягає в такому: воно немислиме поза окремими актами спілкування, тобто кожного разу мовець визначає його відповідно до реальності.

Ще одним питанням, що викликає інтерес дослідників, є різновимірність часу. Одновимірність – одна з найбільш очевидних характеристик фізичного часу: «Реальний час у макрокосмі характеризується двома основними фізичними властивостями: одновимірність (лінійність) та однаправленість (незворотність)» тощо [7, с. 112]. У лінгвістиці більшість науковців дотримується протилежних думок. За словами З.Я. Тураєвої (1986), «граматичний час відповідає багатовимірному концептуальному простору-часі», оскільки нам потрібно кілька координат для характеристики граматичних категорій, що виражають положення дії в часі [5, с. 9].

Саме багатовимірність лінгвістичного часу здатна створити особливий ритм, припускаючи прискорення або затримку подій. Терміни «однота багатовимірність» тісно пов'язані з поняттями «оборотність/незворотність». Реальний час характеризується однаправленістю, яка в об'єктивному світовому часі рухається від минулого до майбутнього.

Постановка завдання. Лінгвістичний час є досить актуальною для дослідження, але й спір-

ною одиницею мови, що вимагає визначення основних значень лінгвістичної темпоральності й граматичного часу, різниці між ними в контексті й в усному мовленні, а також аналізу психологічного аспекту часу в мові.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Рейхенбахом (1962), час є досить складним елементом. Частково це можна пояснити тісним зв'язком мови та свідомості людини. У концепції Рейхенбаха (1962) на часовій осі виділяються три точки:

- «момент промови» (point of Speech (S));
- «час події» (point of Event (E));
- «відносний момент», «точка відліку» (point of Reference (R)) [14, с. 75].

Розглядаючи художній час, З.Я. Тураєва (1986) зазначає, що граматичний час характеризується оборотністю, «руйнуванням часового ряду, змішуванням послідовності описуваних подій, що є звичайним методом структурної організації сюжету» [5, с. 9].

Властивість оборотності тісно пов'язана з упорядкованістю в часі. Аналізуючи граматичні явища, особливо пов'язані з дією, учені звертають увагу саме на цю властивість. Упорядкованість часу позначає розташування подій у певному лінійному порядку, що дає змогу встановити відносини пріоритетності й послідовності однієї події відносно іншої. Якщо процеси оборотні, то послідовність у часі ідентична визначенню її напрямку.

Під час дослідження послідовності часу мовознавці звертають особливу увагу на питання одночасності й різноманітності. Одночасність і різноманітність (включаючи пріоритетність і послідовність) протиставляються одна одній, і тут одночасність виражає паралельність дій, а різноманітність проявляє багатопорядкові дії. Аналізуючи це явище, дослідники стикаються з терміном «дейксис».

Різні лінгвісти, які вивчають питання, по-різному тлумачать цей термін. Часовий дейксис – це посилання на час щодо часової точки відліку. Зазвичай цей момент є моментом висловлювання (Левінсон, 1983). На думку вченого, основою для систем розрахунку та вимірювання часу в більшості мов є природні й чітко визначені цикли дня та ночі, календарних місяців, сезонів і років [13, с. 99]. Гурфорд також зазначає, що дейктичне слово – це слово, яке бере певний елемент свого значення із ситуації висловлювання, у якій воно вживається [12, с. 32].

Ренкема (1993) заявив, що дейксис часу – це посилання на час відносно часової точки відліку, і це, як правило, момент висловлювання [15, с. 95]. Деякі дослідники, говорячи про часовий дейксис,

згадують граматичну часову систему: «майже кожне речення посилається на час події», «цей час можна визначити лише відносно часу дієслова, у якому воно було вжито мовцем» [16, с. 62].

За словами Хуанга (2007), часовий дейксис сприймається з визначенням часових точок і періодів щодо часу, у який висловлюється мовна подія [11, с. 25].

Дейксис – це один зі способів відліку, за допомогою якого події локалізуються щодо певного екстралінгвістичного центру часової орієнтації. Цей центр називають «дейктичним центром», який може змінитися в реальній комунікативній ситуації, що передбачає відсутність єдності мовного моменту й моменту сприйняття. Згідно з лінгвістичним поглядом, темпоральність – це векторна категорія, що характеризується певним напрямом. Векторний характер часу як актуалізуюча категорія типу орієнтації відображає специфічний характер часового дейксису [1, с. 15]. Темпоральний дейксис виходить за рамки граматичного значення й виражається в граматичній точці відліку, яка міститься у словесних часових формах і синтаксичних конструкціях із часовим значенням.

Питання часових відношень передбачає згадування певних типів ознак на основі особливостей різних аспектів. Ті, що визначаються характером часового дейксису, займають вищу позицію в ієрархії ознак. Однією з основних особливостей є абсолютна/відносна часова орієнтація. Різниця між ознаками залежить від часового дейктичного центру: якщо це момент мовлення, ми говоримо про абсолютний час, якщо це будь-який інший момент, час відносний [1, с. 16].

Отже, значення абсолютного та відносного часу пов'язані з різними центрами часового дейксису. Один із них (абсолютна часова орієнтація) – це час виступу мовця, який висловлюється.

Інший центр – це момент, виражений мовними засобами, що позначають початковий відлік часу, стосовно якого визначається час дії.

Ще одна важлива особливість – актуальність орієнтації на момент мови. Контекстуально промова характеризується тісним зв'язком змісту висловлювання з мовленнєвою ситуацією. Контекстуально промова характерна для спілкування віч-на-віч. Мовна кореляція різних графіків часу може слугувати засобом актуалізації часового дейксису. Мовлення вважається контекстуально нерелевантним, якщо немає прямого стосунку змісту висловлювання до мовленнєвої ситуації. Прикладом контекстуальної промови може бути використання теперішніх і минулих форм часу в розповіді й теперішніх часових форм

для викладення об'єктивних законів у наукових працях, підручниках.

Часове відношення також може характеризуватися чіткими або невизначеними фіксованими рисами. Якщо часовий специфікатор позначає час точно й чітко, то характер часової орієнтації визначено. Наприклад, *He graduated last year*. В іншому випадку зустрічається невизначена часова орієнтація.

Тривалість як властивість лінгвістичного часу також трактується мовознавцями по-різному. Деякі дослідники трактують тривалість як величину її існування. Наприклад, В.М. Мігірін (1973) зазначає, що не існує суто часових понять, усі слова з часовим значенням – це події, які використовуються як вимірвальні величини; отже, час – це розрахунок порядку та міра процесів. Розрахунок дій набуває форми одноразовості, повторного використання, непевного повторення й інших форм. Міра дії постає у вигляді короткої тривалості, довгої тривалості тощо [4, с. 120]. З.Я. Тураєва (1986) наголошує, що граматичні форми часу нейтральні до вираження якісної тривалості дії, здатної виражати лише тривалість як таку; якісний аспект дії виражається лексичною системою вираження часових відносин [5, с. 10].

Тривалість може бути різного роду: обмежена або необмежена (залежно від кількості часу, приділеного дії), розширена, близька або тривалість збереження результату (залежно від семантики межі), дискретна або безперервна (залежно від аспектних відмінностей) тощо.

Висновки. Отже, проаналізувавши лінгвістичну темпоральність, можемо зробити такі висновки: критика щодо розгляду часу як зовнішнього чинника щодо мови та необхідності розкривати природу мовного часу як внутрішнього чинника призвели до визначення лінгвістичного часу як «темпоральної складності й багаторівневої категорії».

З погляду співвідношення граматичної категорії часу й об'єктивного часу мовець визначає часове відношення висловлювання до моменту виступу (мовлення). Відповідно, момент виступу є головним орієнтиром, оскільки він завжди об'єктивний, тому що відображає реальність. Суб'єктивність мовного моменту полягає в тому, що це неможливо поза окремими діями спілкування.

Дейксис – це використання мовних виразів та інших знаків, які можна інтерпретувати лише стосовно фізичних координат комунікативного акту його учасників, його місця та часу. У лінгвістиці дейксис традиційно розуміється як функція, що стосується просторово-часових координатів

акту висловлювання. Дейксис – це універсальний засіб мови, але типи та способи його вираження різними мовами сильно відрізняються.

Лінгвістичний час складний і багатовимірний. Розуміння часу як системи ґрунтується на трьох типах відношення дії до точки відліку: перевага, одночасність і послідовність. Лінгвістичний час також володіє властивістю тривалості, виражаючи продовження дії.

Актуальність дослідження значення лінгвістичного часу пов'язана з можливостями, що зростають, для активної діяльності творчості людей і їх участі в історичному процесі на основі знання об'єктивних законів існування.

Темпоральність – це потік подій у часі, часова характеристика, яка дає нам змогу відрізнити часові періоди та ритми. Ця категорія сприяє

осмисленню механізмів існування природи й життя людини, стосунків людини з навколишнім середовищем.

У сучасній лінгвістиці часова інтерпретація трактується по-різному. По-перше, це об'єктивно-суб'єктивна категорія, співвіднесена як з об'єктивним, так і з концептуальним часом. По-друге, темпоральність – це функціональне семантичне поле, що включає граматичні, лексичні та комбіновані мовні засоби, що використовуються для вираження відповідної семантичної категорії.

Темпоральність – це змінна, оскільки залежно від тривалості періоду часу й наміру дії швидкість потоку подій може прискорюватися чи сповільнюватися. Отже, темпоральність має одиниці вимірювання, які визначаються кількістю подій у конкретні часові інтервали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бондарко А.В. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность. Ленинград : Наука, 1990. 264 с.
2. Жолобов О.Ф. Истоки вариативности темпоральных форм глагола в древнерусском языке. *Избранные труды* : XLII Международная филологическая конференция, Санкт-Петербург, 11–16 марта 2013 г. / отв. ред. Ю.В. Меньшиков. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2014. С. 125–134.
3. Магомедова А.К. Лексические средства выражения пространственного и темпорального дейксиса даргинского и немецкого языков : автореф. дисс. ... канд. филол. наук. Махачкала, 2009. 24 с.
4. Мигирин В.Н. Формирование различных компонентов структуры языка в связи с развитием мышления (на примере русского языка). *Методологічні питання мовознавства* : доп. на Респ. наук. конференції (черв. 1964 р.), присвяч. питанням методології мовознавства. Київ, 1966. С. 119–133.
5. Тураева З.Я. Лингвистика текста. (Текст: структура и семантика) : учебное пособие для студентов пед. институтов по спец. № 2103 «Иностр. яз.». Москва : Просвещение, 1986. 127 с.
6. Хайрутдинова Г.А. Семантика грамматического рода существительных в контексте проблемы эстетики языковых единиц. *Известия Самар. науч. центра РАН. Спец. выпуск «Актуальные проблемы гуманитарных наук»*. Самара, 2006. № 1. С. 95–101.
7. Юрченко В.С. Очерки по философии языка и философии языкознания / сост. и отв. ред. мемориальной монографии Э.П. Кадькалова. Саратов : Изд-во СГУ, 2000. 366 с.
8. Botne R., Kershner T. Tense and cognitive space. On the organization of tense aspect systems in Bantu languages and beyond. *Cognitive Linguistics*. Oxford : Oxford University Press, 2008. P. 145–218.
9. Evans V. The Structure of Time. John Benjamins. Amsterdam, 2005. 286 p.
10. Giorgi A. Crosslinguistic variation and the syntax of tense. *University of Venice Working Papers in Linguistics*. 2008. № 18. P. 145–177.
11. Huang Y. *Pragmatics (Oxford Textbooks in Linguistics)*. 2nd Edn. Oxford : Oxford University Press, 2007. P. 77–101.
12. Hurford J.R., Studdert-Kennedy M. & Knight C. (eds), *Approaches to the Evolution of Language – Social and Cognitive Bases*. Cambridge : Cambridge University Press, 1998. P. 35–45.
13. Levinson S.C. Deixis. *The Handbook of Pragmatics*, Blackwell, Malden : 2004. P. 97–121.
14. Reichenbach H. *The Direction of Time*. University of California Press, Berkeley, 1962. 396 p.
15. Renkema J. *Discourse Studies: An Introductory. Textbook*. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 1993. 224 p.
16. Yule George. *Pragmatics*. Oxford University Press, Oxford, 1996. 152 p.